

 Artikkelit

Uskontotaidetta ja enkelinsiipiä: kaksi tapausta suomalaisissa naistenlehdissä

Mediasta on tulossa yhä tärkeämpi ja heterogeenisempi uskonnon ja henkisyiden välittämisen kanava. Koska mediat ovat eri tavoin sukupuolittuneita ja koska naiset ovat monien tutkimusten mukaan uskonnollisempia ja uskonnoista eri tavoin kiinnostuneita kuin miehet, on mielekästä tarkastella, millaista uskontoa esitetään, rakennetaan ja levitetään naisille suunnatuissa lehdissä. Artikkelissa analysoidaan kahta naistenlehdissä käsiteltyä uskontoilmiötä: uskontoaiheista taideprojektia ja enkelimystikon vierailua. Tapausten fokuksessa ovat suhteellisen laajaa kiinnostusta herättäneet uskontokentän naistoimijat, joiden omat uskontopositiot ovat keskenään erilaiset. Siitä huolimatta uskonto ja henkisyys esitetään kummankin tapauksen yhteydessä varsin positiivisessa sävyssä. Tämä tapahtuu ennen muuta liittämällä uskonto yksilön omaan valintaan.

AVAINSANAT: naistenlehdet, uskonto, henkisyys, Marita Liulia, Lorna Byrne

Tämän artikkelin lähtökohtana on havainto, että tietynlainen uskonto, jota usein kutsutaan ”henkisyudeksi”, kuvataan nykyisin naistenlehdissä yhtä asiallisesti ja lähtökohtaisen positiivisesti kuin muutkin elämänpireitit tai vaikkapa elämäntapa- ja uravalinnat. Esimerkiksi *Me Naiset* -lehdestä löytyi vuonna 2012 useita henkisyyttä ja kokonaisvaltaista hyvinvointia käsitteleviä artikkeleita. Seuraavassa muutama poiminta:

Mieli kuntokuurilla -nimisessä jutussa (27/2012) esitellään meditoivia Hollywood-tähtiä ja toimittajakin kokeilee meditointia muutaman viikon ajan: ”Olen kuullut ihmisten sanovan, kuinka he tuntevat meditoidessaan olevansa yhtä maailmankaikkeuden kanssa. Olen naureskellut sille mutta en naura enää.” Numerossa 30/2012 *Uuden ajan uskovaiset* -artikkeli keskittyy juontaja ja talousvalmentaja Kirsi Saloon. Lukiessaan Elizabeth Gilbertin bestselleriä *Omaa tietä etsimässä Italiassa, Intiassa ja Indonesiassa* hänestä ”tuntui kuin hänen sydämensä olisi avautunut ja palaset maailmassa loksahaneet kohdalleen. Hän tunsu käsittävänsä, mistä maailmankaikkeudessa on kysymys (...) Se oli selvästi hengellinen kokemus, vaikka Kirsi vähän vierastaakin sitä sanaa, sillä hän ei kuulu kirkkoon. Kirsin hengellisyys ei ole sidoksissa mihinkään uskuntoon.”

Sielujen koulussa (34/2012) kertoo Ruotsiin muuttaneesta suomalaispariskunnasta, joka opettaa ihmisiä tunnistamaan energiakenttensä, kommunikoimaan henkioppaiden kanssa ja tutustumaan edellisiin elämiinsä: ”Suvi kertoo, että monella sielunkouluun tulijalla on taustallaan rankkoja asioita: vuosien masennuslääkitystä, jopa itsemurhayrityksiä. – Tulijoita yhdistää halu oppia uutta itsestään ja kasvaa henkisesti.” *Energiaa ja enkeleitä* -otsikoidussa pikkujutussa (44/2012) haastatellaan Meediat-televiiosarjan juontajaa, jonka mukaan: ”Ihmiset kertovat yhä enemmän tuntemuksistaan, eikä heitä enää leimata hörhöiksi, saati hulluiksi. Suomi menee henkiseen suuntaan, ja ohjelmamme rohkaisee tulemaan komeroista ulos.”

Hierontaa ja henkistymistä (47/2012) jutussa entinen missi Viivi Pumpanen kertoo: ”Kotonani on suolalamppu, suihkulähde ja suitsukkeita. Ystäväni kiusoittelevat minua hihhuliksi, mutta henkisyys ja tasapainon löytäminen ovat minulle tärkeitä asioita. Pidän myös kiitollisuuspäiväkirjaa, jotta muistaisin arvostaa kaikkea sitä hyvää, mitä elämässäni on.” Näyttelijä Sari Siikander kertoo numerossa 49/2012 pitkäaikaisesta uupumuksesta, jonka hän selätti ”näkijän” ja ”kanavoijan” avulla: ”Ensiksi Sari osallistui Susanin kahdeksan viikkoa kestävään mentaalivalmennukseen. Sen aikana meditoitiin ja tehtiin harjoituksia, joiden tavoitteena oli oppia ymmärtämään itseään ja kuuntelemaan sisäistä ääntään ja intuitiotaan.”

Jutut poikkeavat toisistaan sikäli, että osa niistä sivuaa perinteistä uskonnollisuutta, kun taas osassa liitytään selkeästi uudemmanmyylyiseen henkisyyteen¹; joissakin liikutaan hyvinvointiteemoissa, jotka koskettelevat henkisyyttä lähinnä ohimennen. Kaikissa kuitenkin kirjoitetaan henkisyydestä ja sen kautta saavutettavasta kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista ja itsetuntemuksesta asialliseen ja informoivaan sävyyn, jopa rohkaisten ja vailla ironiaa tai toiseuttamista. Yllä esitetyistä esimerkeistä voi myös lukea tiivistettyjä kommentteja siitä, millaisiin kategorioihin uskonto on modernissa sekkulaarissa maailmassa vaihdellen yhdistetty: outouteen ja naurettavuuteen, kirkkouskovaisuuteen, mielenterveyteen sekä piilossa pidettävään yksityisyyteen. Lehtijuttujen mukaan nämä liitokset ja assosiaatiot olisivat nyt ainakin jossain määrin liikkeessä.

Huolimatta siitä, että kirkot menettävät sekä mies- että naispuolisia jäseniä, naiset ovat monen tilastollisen tutkimuksen mukaan selvästi uskonnollisempia kuin miehet, ja tämä pätee myös Suomeen – ateisteista sen sijaan huomattava enemmistö on miehiä. Lisäksi naiset ovat uskonnollisesti kokeilunhaluisempia ja ennakkoluulottomampia kuin uskonnolliset miehet, jotka ovat yleensä naisia konservatiivisempia. (Ks. esim. Mahlamäki 2012; Trzebiatowska & Bruce 2012.) On siis ymmärrettävää, että naisten uskonnollisuus kiinnostaa uskonnon tutkijoita. ”Watch the women!” kirjoittaa Penny Mahler (2008) tarkoittaen, että signaaleja uskontojen kentän tapahtumista voidaan etsiä seuraamalla naisten liikkeitä ja valintoja. Tämän yleisen kehotuksen voi laajentaa koskemaan myös mediaa ja erityisesti naistenlehdissä tuotettuja, uusinnettuja ja tarjottuja käsityksiä uskonnosta.

Uskonto on aina jollain tavoin välittyntä, joten kysymys mediasta on sille sisäinen, kuten monet tutkijat ovat muistuttaneet (ks. esim. Moberg & Granholm 2012, 99–100; Stolow 2005). Media kantaa käsitteenä vahvasti merkityksiä, jotka liittyvät välittämiseen, välissä olemiseen ja suhteisiin asettamiseen (Ridell & Väliaho 2006; vrt. Sumiala

2010, 30). Kärjistäen voisi sanoa, että uskonto on paljolti mediointia, välitystä, välitiloihin ja suhteisiin asettamista ja yhteen liittämistä (ks. esim. Stolow 2005; uskonnosta yhdistämisenä ja suhteisiin asettamisina myös Orsi 2005). Konkreettisiin välittämisen käytäntöihin voi lukea myös maallisempien medioiden antamat *esitykset* ja *käsitykset* uskonnosta tai jostain sen osa-alueesta. Kyse voi olla varta vasten uskontoon keskittyvistä tai muiden aihepiirien yhteyteen lyhyestikin liittyvistä uskontoviitauksista – jotka kaikki omalta osaltaan vaikuttavat ihmisten uskontokäsityksiin. Kaikissa niissä välitetään suurempaa tai epäsuorempaa käsitystä siitä, mitä uskonto esityksen laatijan mukaan on ja/tai mitä se voisi tai sen pitäisi olla.

Usein esille tuotu käsitys on ainakin jossain määrin normatiivinen ja arvottava, eli siinä tullaan samalla ottaneeksi kantaa siihen, onko uskonto ylipäänsä positiivinen tai negatiivinen asia, tai jakamaan uskonnon muodot parempiin ja huonompiin. Henkisyys-teen liittyvät mediakeskustelut (vaikkapa ne, joissa julkisuuden henkilöt kertovat elämänkriiseistään ja henkisestä etsinnästään, kuten artikkelin alun esimerkeissä) ovat usein samalla vähintäänkin implisiittisesti neuvotteluja tai kiistoja siitä, millaista on yksilön hyvinvointia tai omaa auktoriteettia tukeva ja millaista puolestaan niitä murentava uskonto tai millaista on ”aito” ja ”epäaito” uskonto. Vastaavasti uskonnollisten yhteisöiden piirissä tapahtuneiden pahoinpitelyiden tai vapauden riiston kuvausten on vaikea olla olematta samalla uskonnon kategoriaan liittyvää määrittelyä ja kannanottoa.

Kun yhdistetään kysymys mediasta henkisyyden nimellä kulkevan ja usein hallitsevien uskonnollisten instituutioiden reunamilla tai ulkopuolella toteutuvan uskonnollisuuden esittämisen tilana ja tekniikkana sekä kysymys henkisyyteen kohdistuvan kiinnostuksen naisvaltaisuudesta (esim. Trzebiatowska & Bruce 2012), polttopisteeseen asettuvat naisten tuottamat ja käyttämät mediat. Artikkelissani kysynkin, millä tavoin naistenlehdissä – tässä nimenomaisessa sekulaarissa ja suhteellisen laajalevikkisessä populaarissa mediassa – nostetaan esille tietyn tyyppistä uskontoa ja rakennetaan uskontoa tietynlaiseksi?

Tarkastelen tutkimuskysymystä kahden 2000-luvun Suomeen sijoittuvan mediatapa-uksen avulla.² Ensimmäinen on suomalaisen multimediataiteilija Marita Liulian vuonna 2009 käynnistyneen laajan taideprojektin *Choosing My Religion* (CMR)³ käsittely mediassa ja toinen irlantilaisen enkelikirjailijan ja parantajan, ”enkeleiden lähettilääksi” kutsutun Lorna Byrnen Suomen vierailuiden (2011 ja 2012) yhteyteen liittyvä mediajulkisuus. Sekä Liulia että Byrne ovat uskontoesityksillään suhteellisen laajaa kiinnostusta herättäneitä kansainvälisesti toimivia naisia, joiden tavat lähestyä uskontoa jossain määrin poikkeavat toisistaan. On kiinnostavaa eritellä, millaisia uskontopositiota ja niihin liittyviä uskontoesityksiä lehtijutut rakentavat heidän tapaustensa ympärille.

Metodi ja aineisto

Nojaudun tutkimuksessani diskursiiviseen uskontokäsitykseen: uskontoa ei määritellä edeltä käsin eikä ylhäältä alas vaan katsotaan, miten tutkittava kenttä ja diskurssi – tässä tapauksessa naistenlehdet – itse käyttävät käsitettä uskonto ja muita siihen kytkeyty-

viä käsitteitä ja millaista uskontokäsitystä näin rakentuu. Tämän ajatuksen mukaan uskontoa ei ole ilman sitä määritteleviä ja tekeviä toimijoita, diskursseja, rakenteita ja välittäjiä (ks. esim. von Stuckrad 2003; Taira 2006).⁴

Diskursiiviset uskontokäsitykset ovat monin tavoin kietoutuneita ei-uskonnollisen maailman tapahtumiin, ilmapiireihin ja ajankohtaisiin keskusteluihin – ja varsinkin niiden tapahtumapaikkana on media. Niiden kautta katsottuna uskonto näyttyy epäitsenäisenä, häilyvänä, neuvoteltavana ja kiisteltyinä, ympäristönsä kanssa vuorovaikutuksessa muuntuvana kategoriana. Näin avautuva näkökulma uskontoon sisällyttää sekä mahdollisen esitetyn uskonnollisuuden (ihmisten henkilökohtaisen uskon tai tietyille ihmisryhmille ominaisen uskonnon merkityksessä) että uskuntoon liittyvät kannanotot (uskontokäsitykset) ja kaikenlaisen uskuntoon kohdistuvan kiinnostuksen, kuten sen, miten ja *millaiseksi uskonto kuvitellaan* (ks. Moberg & Granholm 2012; Sumiala 2010, 14).

Kuten Hjarvard ja Lövheim (2012, 10) sekä Moberg ja Granholm (2012, 106) Gordon Lynchin ajatukseen viitaten kirjoittavat, mediasta ja populaarikulttuurista tulee yhä enemmän jaettu ympäristö, käytäntö ja resurssi jokapäiväisessä elämässä, ja se miten uskonto niissä esiintyy, kertoo myös siitä, mitä ihmiset *kuvittelevat* uskonnon olevan. Ja kuvittelu ja kuviteltu on aina tärkeä osa prosesseja, joissa asiat muuntuvat, kehkeytyvät ja vähitellen vakiintuvat. Kuvittelu on lisäksi läheisessä suhteessa *haluamiseen*, jolloin toistettu kuvittelu synnyttää halua (haluttua uskontoa), ja media onkin nähtävissä halua tuottavana koneistona (esim. Sihvonen 2006).

Jos asiaa tarkastelee vastaanoton suunnasta, media on mahdollista nähdä integraationa elämään – eli elämän elimellisenä ja toiminnallisena osana – eikä ainoastaan erillisinä mediaefekteinä (Moberg & Granholm 2012, 99; Sumiala 2010). Media jäsentyy *osana* elettyä elämää – ja samalla uskontoa. Internet-yhteys kulkee ihmisten mukana, tabletit ja älypuhelimet tuovat median työmatkalle linja-autoon, naistenlehti odottaa kerran viikossa eteisen lattialla, se vastaanotetaan arjen hetkissä ja tilanteissa, siitä ja sen sisällöistä keskustellaan kampaajalla ja työpaikan kahvipöydässä. Sikäli kun uskuntoon liittyvät asiat ovat luonteva osa arkista mediaa, siitä mahdollisesti tulee tutumpaa ja tavallisempaa; uskonto de-eksotisoituu esiintyessään kosmetiikkamainoksen, jatkokertomuksen, elokuvakritiikin ja kakkuseptin vieressä (Moberg & Granholm 2012, 107). Lisäksi naistenlehdet ovat toistuvia mediarituaaleja, jotka jäsentävät aikaa ja kokemusta (Sumiala 2010, 90–91, 125–128). Tällä kaikella voi olla tuntuva merkitys uskontoymmärrykselle ja uskonnon kokemiselle arjessa, jossa perinteisillä uskonnollisilla rituaaleilla ei nykyisin monesti ole kovin paljon sijaa.

Mediat voidaan myös hyvällä syyllä laskea osaksi kummankin tutkimani tapauksen tuotantokoneistoa. Media on erottamaton osa tapausten olemassaoloa eli niitä ei ainakaan nyt toteutuneissa mittakaavoissa olisi olemassa ilman sitä. Kyse ei siis ole vain siitä, että media tehokkaasti tiedottaa näiden ”gurujen” toiminnasta vaan on itse organisaation osa tapausta ja toimintaa; kumpikin naisista toimii suvereenisti mediassa ja median kautta eli media on integraalinen osa heidän viestistään uskonnosta. Kummankin naisen toiminta on kansainvälistä ja kummallakin on näkyvät interaktiivisuutta sisältävät internetsivut.⁵ Sekä internetistä löytyvä aineisto että naisten- ja muiden lehti-

en artikkelit kummastakin tapauksesta ovat hyvin toisteisia, mikä kertoo siitä, että mo-
neen kertaan kerrotut tarinat ovat kiteytyneet muotoonsa ja muokkautuneet tuotteiksi.

Artikkelissa analysoin tarkemmin yhteensä seitsemää naistenlehdissä tai naisille suunnatuissa erikoisaikakauslehdissä julkaistua juttua. Liulian tapaukseen kuuluu neljä juttua, joissa kaikissa keskitytään enemmän henkilökuvaan kuin taidenäyttelyyn. *Saran* (1/2009) ja *Glorian Antiikki* -lehden⁶ (3/2009) nelisivuiset henkilöjutut sekä *Anna*-lehden *Kauneus extran* (1/2009) ja *Kotilieden* (7/2009) yhden sivun henkilöjutut. *Saran* ja *Glorian Antiikki* -lehden jutuissa on Liulian kasvokuvien ohella useita kuvia näyttelyistä, *Annan* ja *Kotilieden* lyhyissä jutuissa on kummassakin yksi kuva taiteilijasta CMR-näyttelyyn kuuluvan teoksen edessä. Byrnen tapauksessa on fokuksessa kolme naistenlehti-juttua, jotka kaikki keskittyvät Byrnen henkilöön ja hänen elämänhistoriaansa. *Me Naiset* (11/2011), *Eeva* (toukokuu 2011) ja *Anna* (49/2012) -lehtien henkilöjutut ovat kaikki neljän sivun mittaisia ja ne on kaikki kuvitettu Byrnen kasvokuvilla. *Annassa* on lisäksi kuvia Helsingissä järjestetyistä yleisötilaisuuksista.

Marita Liuliaa ja Lorna Byrneä voi lähestyä kuin kahta ammattimaisesti toimivaa ”naisgurua”, joilla on omat erityiset mediansa uskontokäsitystensä esittämiseen ja levittämiseen. Liulian tapauksessa kyseessä on multimedialla toteutetut moniosaiset taideprojektit, internetsivustot ja kirja, Byrnen tapauksessa ennen muuta omaelämäkerralliset kirjat (ensimmäinen ja tunnetuin *Angels in my Hair / Enkeleitä hiuksissani*) sekä niiden yhteyteen rakennetut oheistuotteet ja vierailut. Kummankin naistoimijan takaa löytyy monipuolista tuotantokoneistoa: Liulian tapauksessa oma tuotantoyhtiö sekä taidemuseoiden pedagogista, viestinnällisestä ja muuta erityisosaamista. Byrnen toimintaa koordinoi hänen henkilökohtainen agenttinsa ja Suomessa lisäksi kustantaja (Otava) sekä kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin liittyviä tilaisuuksia järjestävä tuotantoyhtiö Freeflowfactory⁷.

Kummassakin tapauksessa toiminnan volyyymi ja näkyvyys mediassa sekä yleisön suosio ovat olleet suhteellisen suurta. CMR:n kävijämäärät Kiasmassa ylsivät 50 000 käyntiin. Lorna Byrnen kirjojen myyntiluvut Suomessa ovat ylittäneet ainakin 80 000:een ja hänen kolme vierailuaan vuosina 2011 ja 2012 (Kulttuuritalolla, Messukeskuksessa ja Finlandia-talossa) vetivät jokainen tuhatpäisen yleisön. Helsingin sanomat kirjoitti kulttuurisivuilla Byrnen vierailun yhteydessä: ”[Lornan viesti] on ilmeisesti naisista-kin paljon mukavampaa kuultavaa kuin työelämän syrjintä tai vaihdevuositilanteet” (HS 29.10.2011.) Samassa yhteydessä toteuttamani yleisötutkimuksen mukaan osallistujista 94 % oli naisia, ja heistä noin puolet kuvasi itseään uskonnolliselta suuntaukseltaan ennen kaikkea henkiseksi ihmiseksi⁸. On luultavaa, että Liulian ja Byrnen yleisöt käyvät osin yksiin mediajuttujen yleisön kanssa.

Liulia ja CMR: tietoa, taidetta ja intuitiota

Marita Liulian CMR-projektia käsittelevissä jutuissa (*Annan Kauneus extra*, *Glorian antiikki*, *Kotiliesi* ja *Sara*) uskonto esiintyy ilmitasollaan monikossa ja tarkoittaa suuria maailmanuskontoja: ”Näyttely rinnastaa taiteilijan, tutkijan ja naisen näkökulmasta

maailman pääuskonnot (...) uskonnot vastaavat samanarvoisina elämän peruskysymyksiin...” (Anna, Kauneus extra 1/2009). Uskontotieteen perinteinen maailmanuskonto-jäsenitys esitetään sekä taideteoksen että siitä kirjoittamisen lähtökohdaksi, jonka tavoite on suhtautua kaikkiin uskontoihin täysin tasapuolisesti. Uskonnot esitetään ihmiskunnan tärkeänä kulttuuriperintönä. Niitä voi vertailla keskenään ja niistä voi valita tai luopua, kuten projektin otsikkokin – *Uskontoani valitsemassa* – kertoo.

Taiteilija Liulia kertoo tarkoituksella valinneensa esittää vain uskontojen myönteisiä puolia ja jättää syrjään kielteiset. Kielteisellä viitataan uskonnon ja politiikan yhdistämiseen: ”Kaikissa uskonnoissa on ensisijainen pyrkimys hyvään. Mutta kun uskonto liitetään politiikkaan, kaikki uskonnot ovat vaarallisia.” (Sara 1/2009.) Tätä vasten monen uskonnon perinne sulkea naiset johtajuuden ulkopuolelle saa Liulian projektia käsittelevässä naistenlehtijutuissa taiteilijan omalla äänellä esitettyä avoimen kriittistä painotusta: ”... olen usein itse [uskonnollisten henkilöiden] mallina ja sellaisissa rooleissa, joissa naista ei juuri nähdä... suomalaiset saavat olla ylpeitä naispapeista” (Anna, Kauneus extra 1/2009). Naisnäkökulma on nähtävissä samanlinjaisena demokraattisena painotuksena kuin uskontojen tasa-arvoinen esittäminen.

Lehtijuttujen esittämä Marita Liulia on korostetusti yksilö: luova taiteilija, tutkija, nainen, moderni maailma kiertävä nomadi ja kosmopoliitti. Hän on ennen muuta uskontojen ulkopuolinen neutraali tarkkailija. Samalla hän on opettaja tai valistaja, joka kertoo yleisölleen, mikä uskonnoissa on tärkeää ja arvokasta. Tämän hän tekee aivan olennaisesti oman ei-kuulumisensa korostamisen kautta: ”Henkilökohtaisesti en ole uskovainen...” (Kotiliesi 7/2009). Liulia esittäytyy ja esitetään etuoikeutetussa neutraalin ja uskontojen ulkopuolella toimivan tarkkailijan asemassa havaitsemassa eri uskontojen samanlaisuudet kulttuurin syvätasossa. Taiteilija korostaa sitä, kuinka kaikki uskonnot ovat opettaneet hänelle paljon. Hän on oppinut uskontojen kautta myös kritiikkiä omaa länsimaista ihmiskuvaansa kohtaan: ”Buddhalaisten kanssa aloin kyseenalaistaa ääri-individualistista ihmiskuvaani” (Sara 1/2009).

”Tutkiva taiteilija” (Glorian Antiikki 3/2009) -positioitumisen kautta eri uskonnot lopulta osoittautuvat uskonnoksi eli yhdeksi, joka lähinnä vain ilmiasussaan verhou-tuu moneksi. Kun Liulia erottautuu selkeästi kategoriasta ”uskovaiset”, hänen henkilö-kuvansa yhteydessä presentoituu sekulaari ja jopa ateistinen positio uskontojen välisen suvaitsevuu-den ja uskontoihin kohdistuvan kiinnostuksen mahdollistavaksi positioksi. Samalla uskonnoton positio jossain mielessä nostetaan uskonnollisen position yläpuolelle, sillä siihen verrattuna nämä implikoituvat yksinäkökulmaisina, keskenään kilpailevina ja ikään kuin väistämättä jossain määrin rajoittuneina.⁹ Kohderyhmäkseen Liulia esittää: ”ihmiset, jotka pohtivat suuria kysymyksiä. Mitä on elämä? Mitä on kuolema? Miten elää hyvä elämä?” (Sara 1/2009.) Kuten muissa pohjoismaisissa naistenlehdissä ja aikakauslehdissä (ks. Gresaker 2013), myös näissä lehdissä uskontoesitykset ja niiden tarjoamat lukijapositionit ovat inklusiivisen epämääräisiä. Käytännössä jokainen lukija voi tunnistaa näiden kysymysten kautta itsensä.

Uskonto liitetään CMR-lehtijutuissa joko taiteilijan oman puheen kautta tai, kuten seuraavassa, toimittajan vaikuttuneen kokemuksen kautta, taiteeseen, yhteen länsimaisen kulttuurin yleisesti arvokkaimmista alakategorioista: ”Kulttuuria ei voi ymmär-

tää ilman uskontoa. Se koskee myös nykytaidetta (...) Minulle tulee mieleen, etteivät taide ja uskonto historiassa ole koskaan olleet kaukana toisistaan.” (Glorian antiikki 3/2009.) Liitos taiteeseen estetisoi uskonnon ja tekee siitä jotain yleispätevää, mikä kuuluu kaikille ihmisille eikä vain uskontojen sisäryhmäläisille.

Marita Liulian voimaantumistarina eli taiteilijayksilön oma sairaus – ja sen voittaminen – ovat mukana lehtiaineistossa. Hänen kohdallaan voimaantumista ei kuitenkaan tulkita uskonnollisesti. Sekulaaristi positioituva Liulia ei tunnusta uskontojen postuloimien yliluonnollisten voimien olemassaoloa, mutta painottaa kuitenkin yleisempiä henkisyiden määreitä sekä jonkinlaisia ihmisen sisältä kumpuavia ”voimia”. Näin hän asettuu kiinnostavalla tavalla jännitteiseen välipositioon uskonnollisen ja ateistisen väliin: ”Uskon tunnettuihin ja tuntemattomiin voimiin, vaistoon, omaan tuntoon, ja hyvyyteen” (Kotiliesi 7/2009); ”Meillä on juuri niin paljon voimavaroja kuin uskallamme ottaa käyttöön. Pitää uskoa intuitioon ja vaistoihin.” (Sara 1/2009.) ”Voimat”, ”vaisto” ja ”intuitio” on tässä mahdollista ymmärtää joko täysin metaforisena retoriikkana tai siten, että niihin liittyy vähintään ripaus henkisyttä ja magiaa.

Liulian CMR-teoksen naistenlehtijutut kuvaavat lehtien lukijoille uskonnon legitimiä kiinnostavana aihepiirinä, jonka tuntemus on osa yleissivistystä ja kulttuurintuntemusta. Kiinnostuneen lukijan ei tarvitse – kuten taiteilijankaan – olla ”uskovainen” tai sitoutua mihinkään yhteen uskontoon. Uskonnoista erotellaan myönteiset ja kielteiset puolet siten, että kielteinen (ja sekä taideteoksesta että lehtijutuista ulosjätetty) samastuu politiikkaan, ja myönteinen taiteeseen ja kulttuuriperintöön, josta voi oppia elämänviisautta. Varsinaista ”henkisyiden” kategoriaa ei rakenneta mutta sellainen on nähtävissä lehtijuttujen retoriikassa.

Byrne: enkeleitä ja tuonpuoleisia voimia

Lorna Byrneä käsittelevissä teksteissä (Anna, Eeva ja Me Naiset) paneudutaan hänen elämäntarinaansa, ja kuvataan köyhä ja vaikea elämä sekä uskonnon ja enkeleiden tuoma apu ja lohtu. Verrattuna Liulian uskonnottomaan positioon Byrne kuvataan sekä yhden uskonnollisen perinteen että yleisemmän ja universaalisemman uskonnollisuuden sisäpuolelle. Katolisesta perinteestä ja omakohtaisesta elämänpituisesta uskonnollisesta vakaumuksesta ja kokemuksesta käsin hänet esitetään kaikkia uskontoja ja ihmisten elämän uskontoon kytkeytyviä tarpeita ymmärtävänä: ”Lornan mukaan uskonnolla, rodulla tai sillä, oletko hyvä tai huono, ei ole väliä. Jokaisella on sama Jumala ja oma suojelusenkelinsä.” (Eeva, toukokuu 2011.) Tästä positioista käsin hän kuitenkin asettuu kriittiseen suhteeseen omaan perinteeseensä eli katolisuuteen: “[Lorna o]n katolilainen, mutta suhtautuu kirkkoa vapaamielisemmin esimerkiksi homouteen ja abortteihin. ’Minun Jumalani ei tuomitse ketään!’” (Me Naiset 11/2011.)

Byrne siis kuvataan täysin sisälle sekä omaan katoliseen uskontoperinteensä että perinteet ylittäväksi esitettyyn yleiseen, enkeleiden lumoamaan ja siunaamaan maailmaan – jonkinlaiseen yliuskonnolliseen henkisyuteen. Tästä positioista käsin Byrne ei pidä esillä ”uskovaisen” ja ”ei-uskovaisen” tai ”meidän” ja ”heidän” kategorioita

ja eroja vaan suorastaan kieltää niiden merkityksen sanomalla, että uskomineenkaan ei lopulta ole tärkeää. Hänelle ei ole eroa tarkkailijan ja kokijan välillä vaan kaikki ihmiset mahdutetaan enkeleiden avulla samaan joukkoon. Byrnen uskontokäsitys esitetään niin sisään sulkevana, että sen piiriin kuuluvat kaikki – halusivat he tai eivät, vaihtoehdosta ei edes puhuta: ”Lornan mukaan uskonnolla, rodulla tai sillä, oletko hyvä tai huono, ei ole väliä. Jokaisella on sama Jumala ja oma suojelusenkelinsä.” (Eeva, toukokuu 2011.)

Myös Byrne esitetään esimerkiksi *Me Naiset* -lehden pitkässä henkilöjutussa uskonnon tuntijaksi ja opettajaksi, jonka positio perustellaan omalla henkilöhistorialla. Kun Liulia esitetään tutkijaksi ja kosmopoliitiksi, Byrne kuvataan *Me Naisten* jutussa pienestä irlantilaiskylästä kotoisin olevaksi ja siellä pysytelleeksi kansannaiseksi, jonka vasta enkelit laittoivat liikkeelle: ”... ennen kirjailijauraansa nainen ei ollut edes käynyt Irlannin ulkopuolella. Nyt hän matkustaa jatkuvasti ympäri maailmaa.” Kun Liulian kohdalla korostuu se, että hän on sekä tiedollisesti perehtynyt eri uskontoihin ja näiden pyhiin perinteisiin, Byrne kerrotaan oppimishäiriöiseksi ja lähes lukutaidottomaksi luontaiseksi mystikoksi, joka ei ”ole eläessään lukenut kokonaista kirjaa, ei edes Raamattua”, mutta joka on aina elänyt suorassa kontaktissa enkeleihin, henkimaailmaan ja jumalalliseen. Kuten Liulia, hän korostaa intuitiota ja omatuntoa tärkeinä inspiraation lähteinä, mutta pitää selkeästi niiden lähteenä supranormaalia: ”Enkelit neuvovat ja auttavat meitä koko ajan. Omatunto ja intuitio ovat hyviä esimerkkejä siitä, miten enkelit yrittävät puhua meille päivittäin.” (*Me Naiset* 11/2011.)

Kiinnostavasti *Anna*-lehden toimittaja rakentaa tekstiinsä Byrnen uskoon kohdistuvia varovaisen kriittisiä sävyjä. Byrneä kuulemaan tulevista naisista hän kirjoittaa: ”Kaikki nämä ihmiset ovat täällä siksi, että he uskovat, ehkä, että illan tähdellä on taito joka kiinnostaa heitä. (...) Aika hyvin uskoteltu.” Artikkelin rakennetaan toimittajan hienouden kriittisyyden ja Byrnen uskon dialogille, joka päättyy toimittajan eräänlaiseen antautumiseen: ”Synkkien sadepilvien välistä tunkee kirkas valonsäde, kuin elokuvissa. Kyneleet alkavat valua pitkin poskiani. Piru vie, ei voi mitään.” (*Anna* 40/2012.)

Anna-lehden jutussa on selvästi nähtävissä tasapainoilu yhtäältä vähintäänkin hienouden skeptisyyden ja toisaalta positiivisen uteliaisuuden ja sentimentaalisuuden välillä. Tämä balansointi tekee tilaa erilaisille kannanotoille fokushenkilön ja häneen uskovan yleisön kautta esitettyyn uskuntoon. Se myös mahdollistaa ja legitimoii monia erilaisia lukijaposoitioita ja liikettä niiden välillä. Kaiken kaikkiaan Byrneä käsittelevät tekstit korostavat erillisistä instituutioista riippumatonta universaalia uskontoa, jonka sisään jokainen ihminen mahdutetaan. Jokaisen yksilön oma ainutlaatuinen suojelusenkeli esitetään vakuudeksi tällaisen uskonnon täydellisestä demokraattisuudesta.

Päätelmät

Artikkelin alun esimerkit ja lyhyt sukellus kahteen tapaukseen – uskonottoman taiteilijan uskontoaiheisen taideprojektin sekä enkelimystikon elämän ja kirjojen käsittelyihin naistenlehdissä – osoittavat, että naistenlehdet ovat kiinnostava ympäristö,

jossa tämän päivän uskonnollisuutta ja uskontokäsityksiä esitetään, välitetään ja eletään. Esimerkit ja tapaukset tuottavat käsitystä, jossa uskonto, usein henkisyyden nimisenä, asetetaan täysin mahdolliseksi osaksi modernin ihmisen – ainakin naisen – arkea ja elämää. Lehtijutut esittävät fokushenkilöiden kautta, että uskonto joko henkilökohtaisena koko elämän alueelle levittäytyvänä uskona ja orientaationa tai enemmän analyttisenä, tiedollisena tai esteettisenä uskontoon kohdistuvana kiinnostuksena ja kokeilunhaluna, on mahdollinen, positiivinen osa elämää. Siitä ja sen kautta voi hakea inspiraatiota, itsetuntemusta ja voimaa.

Tämä alustava analyysi osoittaa, että uskontosuhteiden käsittelylle selvästi halutaan ja annetaan tilaa naistenlehdissä ja naisille suunnatuissa aikakauslehdissä. Näiden esimerkkien valossa naistenlehdet ovat media, joka kertoo ja osoittaa, että uskonnosta voi olla kiinnostunut monella tavalla ja ettei uskonto ole vanhanaikainen tai yksiselitteinen asia. Tällainen uskontosuhte on jossain määrin modernia ja sekulaaria vastustava tai uudistava – jos ajattelemme, kuten esimerkiksi Robert Orsi (2005, 12) ja Gillian Bennet (1987, 118), että modernin ja valistuksen sekularisoivat projektit ovat paljolti pyrkinet rajoittamaan uskonnollisen (transsendentin tai yliempiirisen) mahdollisuutta olla uskottava osa varsinkaan julkista elämää. Post-sekulaarissa tilanteessa uskonto ei välttämättä erota ”meitä” ja ”muita”.

Yksi sekularisaatioteorian versio on teoria uskonnon privatisoitumisesta eli siirtymisestä julkisesta ja poliittisesta elämästä yksityisen intiimille alueelle. Yksityinen ei kuitenkaan ole täysin sama asia kuin yksilöllisyys tai yksilön valinta. Post-sekulaarin näkökulmasta yksilöllisyys on nimittäin mahdollista nähdä yhdeksi uskonnon julkisesti määrittäytyväksi muodoksi. Tämä on nähtävissä esimerkiksi silloin, kun tietynlainen yksilön oma ja yksilöllinen uskonnon valinta esitetään populaareissa, laajalevikkisissä medioissa kaikille mahdollisena ja suositeltavana vaihtoehtona.

Yksilön valinta on kaikessa tämän artikkelin materiaalissa kyseenalaistamaton arvo. Liilian CMR-projekti kantaa sitä jo otsikossaan *Uskontoani valitsemassa*. CMR:n uskontoesitysten tietynlaisen soliptisuuden on todennut myös Pauha (2013, 5) semioottisessa analyysissään. Byrne puolestaan kertoo haastatteluissa, että Jumala on luonut ihmisille vapaan tahdon, jota enkelitkin joutuvat kunnioittamaan: ”...ihmiselle on luotu vapaa tahto, eivätkä he aina tahdo kuunnella enkeleitään” (Me Naiset 11/2011). Tässä mediamaisemassa ollaan vahvassa mielessä poliittisesti korrekkeja, demokraattisia ja inklusiivisia: mitään tiettyä uskontoa ei missään artikkelini esimerkeistä aseteta yliverlaiseen asemaan muihin nähden, vaan ne kaikki ovat lähtökohtaisesti yhtä hyviä ja arvokkaita – kunhan eivät ota mukaan politiikkaa ja valtaa. Tämä inklusiivisuus asetetaan selvästi individualismin kehukseen: tällainen uskonto/henkisyys näyttäisi tukevan erityisesti individualismin ekspressiivisiä ja refleksiivisiä puolia (esim. Heelas & Woodhead 2005). Artikkelini analyysissä piirtyvä ihmiskuva on varsin samansuuntainen kuin reilu kymmenen vuotta aiemmin toteutetun tutkimuksen mukaan 1900-luvun lopun vaihtoehtohenkisten lehtien (Ultra, Polku, Voi hyvin) ihmiskuva eli yksilöä ja hänen kokemustaan ja henkistä kasvuun korostava (Mikkola 2000). Hiukan kriittisemmästä kulmasta katsottuna tällaisen individualismin voi myös ajatella oikeuttavan ja tukevan neoliberalisissa maailmassa navigoinnin projekteja, joissa yksilön on kaikin

keinoin, uskonnolliset ja henkiset keinot mukaan lukien, otettava entistä suurempaa vastuuta itsestään ja elämästään (vrt. Frisk & Nynäs 2012).

Yksi keskeinen ero artikkelini kahden tapauksen välillä on fokushenkilöille rakentuva positio suhteessa uskontoon. Liulia kuvautuu ulkopuoliseksi ymmärtäjäksi, Byrne taas uskonnon sisäpuoliseksi, jolle ulkopuolisuutta suhteessa uskontoon ei viime kädessä ole olemassakaan. Toinen ero on suhde yliluonnollisiin olentoihin ja voimiin. Liulian position kautta representoitu uskonto – tai uskontosuhte – on sellainen, missä uskonnon transsendenttisestä puolesta voi sanoutua irti. Byrnen kohdalla yliluonnollinen maailma (enkeleineen ja vainajahenkineen) käsitetään tärkeäksi resurssiksi: ”Eniten Lornalta kysytäänkin, miten tavallinen ihminen saa yhteyden näihin näkymättömiin olentoihin” (Eeva, Toukokuu 2011). Naistenlehtitekstit kuvaavat kummankin vaihtoehdon yhtä asiallisesti: on legitiimiä olla kiinnostunut uskonnosta yhtä lailla uskontojen ulko- tai sisäpuolisena, ja on yhtä sallittua uskoa tai olla uskomatta transsendenttiin.

Uskonto on kuitenkin näiden esimerkkien valossa jossain määrin normatiivinen kategoria. Kaikissa välitetään käsitystä, jonka mukaan hyvä tai oikea uskonto/henkisyys on suvaitsevaista, moniarvoista, kaunista ja viisasta. Tämän voi ymmärtää esimerkiksi siten, että uskontoa ei tarvitse hylätä tai hyväksyä kokonaan vaan sitä voi punnita ja arvioida. Kysymys sisä- ja ulkoryhmäläisyydestä ei ole kokonaan poissa, ja Liulian tapauksessa se nousee mielenkiintoisella tavalla hyvinkin vahvasti esiin, kun taiteilija omaksuu julkilausutun uskonnottoman position – mutta haluaa siitä käsin kunnioittaa uskontoja ja uskontojen piirissä eläviä ihmisiä, ”heidän” arvojaan ja perinteitään. Byrne puolestaan laskee kaikki sisäryhmäläisiksi eikä näin ollen varsinaisesti lainkaan tunnusta uskonnottoman positiota.

Senkin ajatuksen esimerkit jakavat, että hyvältä uskonnolta halutaan lehdissä ainakin ripaus mystiikkaa ja taikaa, jotka tuovat elämään arjen ylittävää lumoa. Naistenlehdet näyttävät liittävän uskonnollisuuteen ja erityisesti henkisyyteen jonkinlaisen lumotun maailman tai lievästi maagisen lifestylen, joka ilmenee intuition, omantunnon ja unien muodossa. Lumo (*enchantment*) onkin yksi tämän päivän uskonnollisuutta vahvasti luonnehtiva piirre. (Ks. Partridge 2004; Utriainen 2011; 2013.)

Naistenlehdissä uskonnolliset auktoriteetit ja instituutiot eivät ainakaan suoraan määritä uskontoa ja uskonnollisuuden muotoja – joskin niillä saattaa olla muita määrittäjiä, kuten kaupallisuus. Naistenlehdet näyttäytyvät siis kaupallisdemokraattisena mediatilana, jossa uskontoa/henkisyyttä ei tarvitse tai edes kuulu oikeuttaa instituutioiden tai perinteiden näkökulmasta vaan yksilön valinnan ja auktoriteetin näkökulmasta. Naistenlehtiä voi siis pitää esimerkkinä mediatisaatiosta eli siitä, kuinka media luo paitsi uutta näkyvyyttä myös uusia toteutumisen tiloja ja tapoja uskonnolle ja näin muuttaa sekä käsityksiä uskonnosta että uskonnollista toimintaa (ks. esim. Moberg & Granholm 2012; Lövheim 2012, 133; vrt. Sumiala 2010, 112–114; Lynch 2012).

Jatkossa olisi tärkeää tutkia, miten aktiivinen ja merkittävä rooli naistenlehdillä tosiasiaassa on tietyn tyyppisen uskonnon (”henkisyyden”) levittämisessä tai ainakin hyväksytyksi tekemisessä. Tarkastelua olisi siis tarpeen laajentaa myös lehtien vastaanottoon pohtien, millainen suhde naistenlehtien tuottamilla uskontokäsityksillä on

siihen, millainen uskonnollisuus erilaisia naisia tänä päivänä kiinnostaa. Pohjoismaisten tutkimusten mukaan medialla on nimittäin hyvin tärkeä rooli varsinkin nuorempien sukupolvien tutustuttamisessa uskontoon ja sosiaalistamisessa siihen (Lövhelm 2013). Tämä tekstianalyttinen tapaustutkimus tuottaakin vain alustavia huomioita ja jatkokysymyksiä, joiden pohjalta kuitenkin selvästi näyttää siltä, että naistenlehdissä tuotetut ja uusinnetut uskontokäsitykset (kenties jopa kansainvälisesti vertaillen) olivat sekä herkullinen että relevantti tutkimushanke niin uskonnon- kuin mediatutkimuksen näkökulmasta.

Viitteet

- 1 Kysymys, miten tällaista usein instituutioiden ulkopuolella esiintyvää ja suhteellisen vapaamuotoista uskontoa pitäisi nimittää, on mahdollista ratkaista eri tavoin. Monille asianosaisille ja joillekin tutkijoillekin nykyinen ”henkisyys” on laadullisesti jotain muuta kuin ”uskonto”. Minä kuitenkin lähestyn ”henkisyyttä” laajan ja epätarkkarajaisen uskonto-ilmion tai -tematiikan osana. (Ks. myös Utriainen ym. 2012.)
- 2 Ne ovat osia kahdesta monimetodisesta projektista, joissa toisessa kartoitetaan taidenäyttelyyn yleisövastaanottoa ja siihen sisältyvää uskontokäsitystä sekä suomalaisten naisten enkelikäytäntöjen kirjoja. Jälkimmäinen on osa laajaa Åbo Akademin tutkimusprojektia ”Post-secular culture and a changing religious landscape in Finland”. Media-aineisto ja mediaan liittyvät kysymykset ovat vain osa – joskin tärkeä ja kiinnostava osa – kumpaakin laajempaa tutkimusprojektia.
- 3 CMR-teoskokonaisuutta on analysoinut sukupuolen näkökulmasta semioottisesti Teemu Pauha (2013). CMR:n uskonnosta ks. myös Utriainen 2009.
- 4 Diskursiivinen lähestymistapa uskontoon ei täysin ratkaise uskonnon määrittelyongelmaa, sillä tutkijaa ohjaa aina jonkinlainen vähintään implisiittinen teoreettinen uskontokäsitys, joka painottaa joko esimerkiksi pyhää tai yliluonnollista uskonnon tärkeänä sisällöllisenä kriteerinä tai etsii uskonnon tehtäviä yhteiskunnassa tai yksilöiden elämässä. Omaan työmäärittelmäni sisältyy avoimuus neuvotteluille siitä, millaisia yliempiirisiä voimia uskonnolliseen toimintaan mahdollisesti liitetään.
- 5 <http://www.maritaliulia.com/fi/productions/cmr/index.php>
<http://www.lornabyrne.com/>
- 6 Glorian Antiikki -lehti ei ole varsinaisesti naistenlehti vaan erikoisaikakauslehti, mutta sen lukijoista 76 % on naisia (<http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/kohderyhmat-ja-lehdet/naiset/glorian-antiikki.html>). Lehden julkaisijan, Sanoma WSOY:n verkkosivuilla, lehti myös kuuluu naisille suunnattujen lehtien ryhmään (<http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/kohderyhmat-ja-lehdet/naiset/>).
- 7 <http://www.freeflowfactory.com/>
- 8 Kartoitin tutkimushankkeessani osallistujien taustatietoja. Lorna Byrnen tilaisuuteen Helsingin Messukeskuksessa 2011 osallistuneille jaettiin 1000 kyselylomaketta, joihin saatiin 263 vastausta. Vastaajista 248 naisia, he olivat 13–77-vuotiaita, 26,2%:lla oli opistotason ja 18,5%:lla korkeakoulutason koulutus. Vaikka vastaajista 73,8% kuului evankelisuterilaiseen kirkkoon, 122 vastaajaa luonnehti itseään ennen muuta ”henkiseksi ihmiseksi”. Marita Liulian CMR:n Kiasman, Väinö Aaltosen sekä Kuntsin museoiden näyttelyssä jaettiin kirjoituskuksuja. Esimerkiksi Kiasman vastaajat olivat 19–70 -vuotiaita ja edustivat laajaa ammattikirjoja.
- 9 Tämä tulee lähelle Mikko Siliforsin (2013) kuvausta ”ateistisesta henkisyudesta”. Siinä ollaan ontologisessa mielessä ateisteja (ei uskota jumalten tai henkien olemassaoloon) mutta ymmärretään uskontojen hoitavan tärkeitä tehtäviä, olevan arvokasta kulttuuriperintöä ja tarjoavan toimivia tasapainon välineitä (esimerkiksi meditaatio, joka saatetaan erottaa rukouksesta). Tällainen yliluonnollisesta riisuttu henkisyys voidaan sovittaa yhteen tieteen kanssa modernin ihmisen katsomukseksi; sen tärkein päämäärä on onnellisuuden saavuttaminen tässä elämässä, juuri kuten Maria Liulian painotuksissakin: ”Onnea ei tarvitse etsiä, se on tässä ja nyt” (Kotiliesi 7/2009). Ks. myös Mahlamäki (2012) ateismin ja uskonnon keskinäisistä mahdollisista suhteista sekä uskonnon, uskonnottomuuden, ateismin ja sukupuolen kysymysten erittelyn tärkeydestä.

Kirjallisuus

- Bennett, Gillian (1987). *Traditions of belief. Women and the supernatural*. Hammondswoth: Peguin.
- Frisk, Liselotte & Nynäs, Peter (2012). Characteristics of contemporary religious change: Globalization, neoliberalism, and interpretative tendencies. Teoksessa: Nynäs, Peter; Lassander, Mika, & Utriainen, Terhi (toim.). *Post-secular society*. New Brunswick: Transaction Publishers, 47–70.
- Gresaker, Ann Kristin (2013). Making religion relevant? Representations of religion in Nordic popular magazines 1988–2008. *Nordic Journal of Religion and Society* 26: 1, 63–84.
- Heelas, Paul & Woodhead, Linda (2005). *The spiritual revolution: Why religion is giving way to spirituality*. Oxford: Malden.
- Hjarvard, Stig & Lövheim, Mia (2012). Introduction. Teoksessa: Hjarvard, Stig & Lövheim, Mia (toim.). *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. University of Gothenburg: Nordicom, 9–17.
- Lynch, Gordon (2012). *The sacred in the modern world: A cultural sociological approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Lövheim, Mia (2012). A voice of their own: Young Muslim women, blogs and religion. Teoksessa: Hjarvard, Stig & Lövheim, Mia (toim.). *Mediatization and religion: Nordic perspectives*. University of Gothenburg: Nordicom, 129–145.
- Lövheim, Mia (2013). Religious socialization in a media age. *Nordic Journal of Religion and Society* 26: 2, 151–168.
- Mahlamäki, Tiina (2012). Religion and atheism from a gender perspective. *Approaching Religion* 2: 1, 58–65.
- Mahler, Penny (2008). Religious change in the west: Watch the women. Teoksessa: Aune, Kristin; Sharma, Sonya & Vincett, Giselle (toim.). *Women and religion in the west: Challenging secularization*. Alsdershot: Ashgate, 23–56.
- Mikkola, Pauliina (2000). New Age in Finland: A view through Finnish New Age magazines. Teoksessa: Kaplan, Jeffrey (toim.). *Beyond the mainstream: The emergence of religious pluralism in Finland, Estonia, and Russia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 255–271.
- Moberg, Marcus & Granholm, Kenneth (2012). The concept of the post-secular and the contemporary nexus of religion, media, popular culture and consumer culture. Teoksessa: Nynäs, Peter; Lassander, Mika & Utriainen, Terhi (toim.). *Post-secular society*. New Brunswick: Transaction Publishers, 95–127.
- Orsi, Robert (2005). *Between heaven and earth: The religious worlds people make and the scholars who study them*. Princeton: Princeton University Press.
- Partridge, Chris (2004). *The re-enchantment of the west*. Vol. 1. London: Continuum.
- Pauha, Teemu (2013). Uskonnon naiseus ja mieheys: Marita Liulian *Choosing My Religion* semioottisessa luennassa. *Kulttuurintutkimus* 29: 4, 3–14.
- Ridell, Seija & Väliäho, Pasi (2006). Mediatutkimus käsitteiden kudelmana. Teoksessa: Ridell, Seija; Väliäho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.). *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 7–26.
- Sihvonen, Juha (2006). Halu: Pyörteitä puutteen ja palkinnon välissä. Teoksessa: Ridell, Seija; Väliäho, Pasi & Sihvonen, Tanja (toim.). *Mediaa käsittämässä*. Tampere: Vastapaino, 69–90.
- Sillfors, Mikko (2013). Ateismi ja henkisyys – elämän ylevöittäminen ilman yliluonnollista. Artikkelikäsitteilykirjoitus.
- Stolow, Jeremy (2005). Religion and/as media. *Theory, Culture & Society* 22: 4, 119–145.
- Stuckrad, Kocku von (2003). Discursive study of religion: From states of the mind to communicative action. *Method & Theory in the Study of Religion* 15: 3, 255–271.
- Sumiala, Johanna (2010). *Median rituaalit: Johdatus media-antropologiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Taira, Teemu (2006). *Notkea uskonto*. Turku: Eetos.
- Trzebiatowska, Marta & Bruce, Steve (2012). *Why are women more religious than men?* Oxford: Oxford University Press.
- Utriainen, Terhi (2009). Uskontojen kaleidoskoopissa. Teoksessa: Liulia, Marita. *Choosing my Religion: Uskontoja jäljittämässä*. Helsinki: Maahenki, 160–165.
- Utriainen, Terhi (2011). The post-secular position and enchanted bodies. Teoksessa: Ahlbäck, Tore & Dahla, Björn (toim.). *Religion and the body*. Turku: Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, 417–432.

Utriainen, Terhi (2013). Doing things with angels: Agency, alterity and practices of enchantment. Teoksessa: Sutcliffe, Steven J. & Gihus, Ingvild Sælid (toim.). *New Age spirituality: Rethinking religion*. Durham: Acumen. Painossa.

Utriainen, Terhi, Hovi, Tuija & Broo, Måns (2012). Combining choice and destiny: identity and agency within post-secular wellbeing practices. Teoksessa: Nynäs, Peter; Lassander, Mika & Utriainen, Terhi (toim.). *Post-secular society*. New Brunswick: Transaction Publishers, 187–216

Lehtiaineistot

Marita Liulia

Anna, Kauneus extra 1/2009. Marita Liulia uskontoja jäljittämässä.

Glorian antiikki 3/2009. Tutkiva taiteilija.

Kotiliesi 7/2009. Taiteilija Marita Liulia on yksin voidakseen palata muiden seuraan.

Sara 1/2009. Marita Liulia "Kaikkia ei voi miellyttää".

Lorna Byrne

Anna 40/2012. Enkeli saapuu Helsinkiin.

Eeva, toukokuu 2011. Lorna Byrne. "Enkelit auttavat meitä".

Me Naiset 11/2011. Enkelikuiskaaja.

Muut viitatu lehtijutut

Me Naiset 27/2012, 30/2012, 34/2012, 44/2012, 47/2012 & 49/2012.

Helsingin Sanomat 29.10.2011. Kirjamesut ovat yhä naisten juttu.

Internet-sivut

<http://www.freeflowfactory.com/> (luettu 20.3.2013)

<http://www.maritaliulia.com/fi/productions/cmr/index.php> (luettu 20.3.2013)

<http://www.lornabyrne.com/> (luettu 20.3.2013)

<http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/kohderyhmat-ja-lehdet/naiset/glorian-antiikki.html> (luettu 28.2.2013)

<http://www.sanomamagazines.fi/mediaopas/kohderyhmat-ja-lehdet/naiset/> (luettu 28.3.2013).